

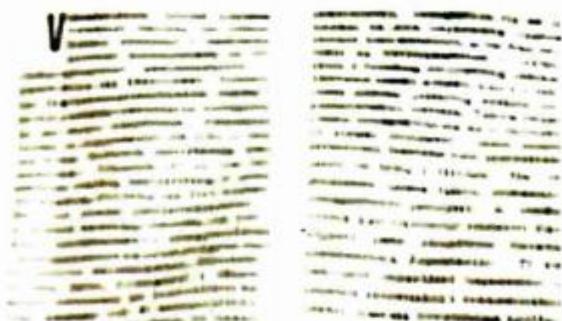
TELEGRAM

HRVATSKO-VRHUNSKA NOVINA ZA GEMETUMLJU I KULTURNU VJEĆINU

ETIENA 100 100

100 100 100 100 100 100 100 100

DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA

Znamenita obrana identiteta hrvatskoga jezika

U Deklaraciji je istaknuto kako nazivanje hrvatskog jezika hrvatskosrpskim, odnosno srpskohrvatskim, daje mogućnost da se ti pojmovi smatraju istoznačnicama i da se srpski književni jezik zaobilaznim putem nametne Hrvatima

Piše
Miroslava Vučić

Povijest hrvatskog jezika duga je i burna, puna pokušaja da se ime *hrvatski* izbaci iz službenog naziva i uporabe u javnim ustanovama, što je siguran put u zaborav ne samo imena već i samoga jezika. Jedan od takvih pokušaja bio je *Novosadski dogovor* (1954.), utemeljen na unitariističkim, odnosno velikosrpskim načelima. *Novosadski dogovor* je dogovor književnika i filologa s područja Srbije, Hrvatske, BiH i Crne Gore koji je uslijedio kao reakcija na vijest objavljenu u časopisu *Jezik* da Hrvatsko filološko društvo priprema novi hrvatski pravopis koji je trebao smjeniti tadašnji pravopis Dragutina Boranića. Stoga su srpski jezikoslovci 1953. pokrenuli sastavljanje novog pravopisa (tzv. novosadskog) koji je imao zamjenni pravopis Dragutina Boranića u Hrvatskoj i pravopis Aleksandra Belića u Srbiji. Taj je *novosadski pravopis* objavljen 1960. i po mnogočemu je bio štetan za hrvatski jezik.

Takav *dogovor* i takav pravopis nisu odgovarali hrvatskim jezikoslovima koji su bili nezadovoljni objavljenim rječnicima i pravopisima u kojima se hrvatski jezik, u skladu s *Novosadskim dogovorom*, nazivao hrvatsko-srpskim. Stoga su 1967. objavili *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* u kojoj su iznjeli negativno mišljenje o *Novosadskom dogovoru*.

upozoravajući na odredene nepreciznosti koje su s jedne strane omogućavale kršenje osnovnih načela tog *dogovora*, a s druge kreirale koncept jedinstvenoga „državnog jezika”, u praksi namijenjenoga, dakako, srpskom književnom jeziku.

Ta znamenita *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, koja je označila prekretnicu u obrani identiteta hrvatskog jezika pred nasiljem, objavljena je 17. ožujka 1967. u zagrebačkom *Telegramu*, a sastavili su je u komisiji Upravnog odbora Matice hrvatske: Vlatko Pavletić, Dalibor Brozović, Tomislav Ladan, Miroslav Brandt, Radoslav Katičić, Slavko Mihalić i Slavko Pavešić. Autori *Deklaracije* i njezini potpisnici zahtijevali su ravнопravan položaj hrvatskog jezika u jugoslavenskoj federaciji, slobodno oblikovanje hrvatskog jezika u skladu s hrvatskom tradicijom te punu afirmaciju hrvatskog jezika u svim sfarama života.

Deklaraciju je potpisalo 18 znanstvenih i kulturnih ustanova u Hrvatskoj te mnogobrojni hrvatski intelektualci među kojima i Miroslav Krleža.

Reakcije jugoslavenske javnosti bile su vrlo negativne, kako među Srbima, tako i u jugoslavenskom državnom vrhu, pa je komunistička vlast osudila *Deklaraciju*, a mnoge njezine potpisnike progonila.

Unatoč tome slijedile su godine u kojima se oblikovalo novi

jezikoslovni događaj koji će privući veliku pozornost ne samo stručne nego i sveukupne hrvatske javnosti.

Školska je knjiga godine 1971. objavila *Hrvatski pravopis* Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša. U uvodu su autori zaključili: „Nadamo se da je ovim pravopisom postavljena čvrsta osnovica hrvatske pravopisne norme koja se u bitnome više neće mijenjati, što će svima nama kojima je hrvatski materinski jezik ili ga prihvaćamo kao svoj književni jezik omogućiti da odsad imamo ustaljen pravopis.“

Zbog sloma *hrvatskog proljeća* i političkih neprilika u Hrvatskoj cijela je naklada završila u tvornici papira, a samo je 600 primjeraka uvezano – bez predgovora, uvida, kratice i kazala – te označeno sintagmom „samo za internu upotrebu“. U Londonu je *Nova Hrvatska* ipak objavila taj pravopis (1972. i 1984.) sa svojom *Uvodnom riječi* pa otuda potječe i njegov popularni naziv *londonac*. U cijelosti je Školska knjiga *Hrvatski pravopis* objavila prvi put tek 1990. Bez podnaslova „samo za internu upotrebu“.

Dakle, dvadeset godina zabrane i šutnje, a sa slobodnom državom dolazi i sloboda jezika.

Iako su prošle mnoge godine od *Deklaracije* i zabrane *Hrvatskoga pravopisa*, i danas smo svjedoci novog političkog nasilja nad hrvatskim jezikom. O tome je nasilju akademik Radoslav Katičić u svojoj knjizi *Hrvatski jezik* napisao:

„Na dan 8. svibnja 2012. novi ministar znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske Željko Jovanović ukinuo je Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika. Bez razgovora i suvisla službenog obrazloženja. Opet se politika grubo dohvatala hrvatskoga standardnog jezika baš kad smo bili sigurni u zrelost trenutka da jezik pripada jezikoslovima a ne politici i izvršnoj vlasti. Kao u doba Khuen-Héderváryja! Ali ne treba se dati smutiti. Svaka sila za vremena. To bar mi dobro znamo!“

Nadamo se da ćemo nakon uvida u ovu grubu pogrešku napokon shvatiti da se ne mogu donositi ishitrene odluke političkih improvizatora bez odgovornog i propitanog stava nezavisnih i kompetentnih jezikoslovaca. Trajna nam je pouka i *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* koja je 1967. bila odgovor na političko nasilje nad hrvatskim jezikom.

Jezik je bitno pitanje nacionalnog interesa i temeljna odrednica nacionalnog identiteta pa stoga svako nasilje, improvizacija i igra politike s jezikom može izazvati nesagledive štete, što nam je već bezbroj puta povijest pokazala.“

Razložno je očekivati da će novi ministar znanosti i obrazovanja vratiti hrvatski jezik i pravopis jezikoslovima: dokinuti nasilje bivšeg ministra Jovanovića te vratiti u škole i udžbenike hrvatski pravopis koji je, na tragу *Deklaracije*, nastao kao znamen hrvatske slobode.

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika

Vijestoljetna borba jugoslavenskih naroda za nacionalnu slobodu i socijalnu pravdu kulminirala je revolucionarnim preobražajem u razdoblju od 1941. do 1945. Tekovine Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije omogućile su svim narodima i narodnostima u Jugoslaviji da uđu u novu fazu njihova povijesnog postojanja. Oslanjujući se na temeljna načela socijalizma o pravu svakog čovjeka da živi slobodan od svake podjarmjenosti i o pravu svakog naroda na potpun suverenitet i neograničenu ravnopravnost sa svim drugim nacionalnim zajednicama, Slovenci, Hrvati, Srbi, Crnogorci i Makedonci formirali su federalni savez, sazdan od šest socijalističkih republika, kao jamstvo te uzajamne ravnopravnosti, međusobnog bratstva i socijalističke suradnje.

Načelo nacionalnog suvereniteta i potpune ravnopravnosti obuhvaća i pravo svakoga od naših naroda da čuva sve attribute svoga nacionalnog postojanja i da maksimalno razvija ne samo svoju privrednu, nego i kulturnu djelatnost. Među tim atributima odsudno važnu ulogu ima vlastito nacionalno ime jezika kojim se hrvatski narod služi, jer je neotudivo pravo

svakoga naroda da svoj jezik naziva vlastitim imenom, bez obzira radi li se o filološkom fenomenu koji u obliku zasebne jezične varijante ili čak u cijelosti pripada i nekom drugom narodu.

Novosadski dogovor opravдан je deklarirao zajedničku lingvističku osnovu srpskog i hrvatskog književnog jezika ne poričući historijsku, kulturno-historijsku, nacionalnu i političku istinu o pravu svakoga naroda na vlastiti jezični medij nacionalnog i kulturnog života. Te su tekovine formulirali i ustavni tekstovi, i Program Saveza komunista, političkog predvodnika naših naroda u revolucionarnoj borbi.

Ali usprkos jasnoći osnovnih načela, stanovite nepreciznosti u formulacijama omogućavale su da ta načela budu u praksi zaobilaze, iskriviljavana i kršena unutar širih pojava skretanja u realnosti našega društvenog i ekonomskog života. Poznato je u kojim su okolnostima u našoj zemlji oživjele tendencije etatizma, unitarizma, hegemonizma. U vezi s njima pojavila se i konceptacija o potrebi jedinstvenog „državnog jezika”, pri čemu je ta uloga u praksi bila namijenjena srpskom književnom jeziku zbog dominantnog

utjecaja administrativnog središta naše državne zajednice. Usprkos VIII kongresu, IV i V plenumu CK SKJ, koji su u našim danima posebno naglasili važnost socijalističkih načela o ravnopravnosti naših naroda pa, prema tome, i njihovih jezika, putem upravnog aparata i sredstava javne i masovne komunikacije (saveznih glasila, Tanjuga, JRTV u zajedničkim emisijama, PTT, željeznicama, tzv. materijala ekonomске i političke literature, filmskih žurnala, raznih administrativnih obrazaca), zatim putem jezične prakse u JNA, saveznoj upravi, zakonodavstvu, diplomaciji i političkim organizacijama, faktično se i danas provodi nametanje „državnog jezika”, tako da se hrvatski književni jezik potiskuje i dovodi u neravnopravan položaj lokalnog narječja.

Osobito važne inicijative privredne i društvene reforme, oslanjajući se na bitna svojstva našeg samoupravnog socijalističkog društva, obvezuju nas da na području svoga djelovanja – jezika, književnosti, znanosti i kulture uopće – poduzmemo sve potrebno da se u neposrednoj praksi ostvaruje i ostvare sva izložena načela našeg socijalističkog sustava.

Na toj osnovi potpisane hr-

vatske kulturne i znanstvene ustanove i organizacije smatraju da je neophodno potrebno:

1) Ustavnim propisom utvrditi jasnu i nedvojbenu jednakost i ravnopravnost četiriju književnih jezika: slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, makedonskoga. U tu svrhu treba izmijeniti formulaciju iz Ustava SFRJ, čl. 131, koja bi moralala glasiti ovako:

„Savezni zakoni i drugi opći akti saveznih organa objavljaju se u autentičnom tekstu na četiri književna jezika naroda Jugoslavije: srpskom, hrvatskom, slovenskom, makedonskom. U službenom saobraćaju organi federacije obvezno se drže načela ravnopravnosti svih jezika naroda Jugoslavije.” Adekvatnom formulacijom treba osigurati i prava jezika narodnosti u Jugoslaviji.

Dosadašnja ustavna odredba o „srpskohrvatskom odnosno hrvatskorspskom jeziku” svojom nepreciznošću omogućuje da se u praksi ta dva usporedna naziva shvate kao sinonimi, a ne kao temelj za ravnopravnost i hrvatskog i srpskog književnog jezika, jednakog među sobom, kao i u odnosu prema jezicima ostalih jugoslavenskih naroda. Takva nejasnoća omogućuje da se u primjeni srpski književni jezik silom stvarnosti nameće kao jedinstven jezik za Srbe i Hrvate. Da je stvarnost zaista takva, dokazuju mnogo brojni primjeri, a među njima kao najnoviji nedavni Zaključci pete skupštine Saveza kompozitora Jugoslavije. Ti su zaključci objavljeni usporedno u srpskoj, slovenskoj i makedonskoj verziji, kao da hrvatskoga književnoga jezika uopće nema ili kao da je istovjetan sa srpskim književnim jezikom.

Potpisane ustanove i organizacije smatraju da u takvim slučajevima hrvatski narod nije zastupan i da je doveden u neravnopravan položaj. Takva se praksa ni u kojem slučaju ne može opravdati inače neosporenom znanstvenom činjenicom da hrvatski i srpski književni jezik imaju zajedničku lingvističku osnovu.

2) U skladu s gornjim zahtjevima i objašnjenjima potrebno

je osigurati dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radu i televiziji kad se god radi o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potječali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.

Ovu Deklaraciju podnosimo Saboru SRH, Saveznoj skupštini SFRJ i cjelokupnoj našoj javnosti da se prilikom pripreme promjene Ustava izložena načela nedvosmisleno formulišu i da se u skladu s time osigura njihova potpuna primjena u našem društvenom životu.

Matica hrvatska

Društvo književnika Hrvatske
PEN-klub, Hrvatski centar

Hrvatsko filološko društvo

Odjel za filologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Odjel za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Institut za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Institut za književnost i teatrologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Katedra za suvremenih hrvatsko-srpskih jezika Filozofskog fakulteta u Zagradu

Katedra za suvremenih hrvatsko-srpskih jezika Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Katedra za povijest hrvatskog jezika i dijalektologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Katedra za jugoslavenske književnosti Filozofskog fakulteta u Zagradu

Katedra za stariju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Katedra za noviju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu

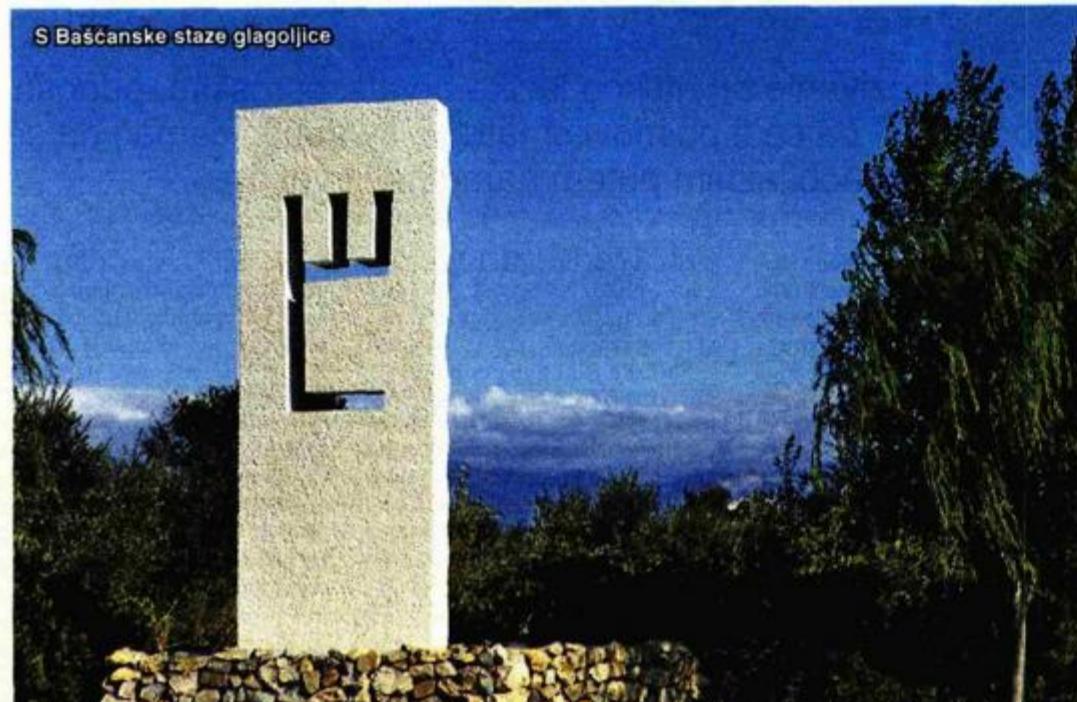
Institut za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Institut za nauku o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Staroslavenski institut u Zagrebu

Društvo književnih prevodilaca Hrvatske

S Bašćanske staze glagoljice

SRADOSLAV KATIČIĆ

Neupitan uspjeh Deklaracije

Deklaracija je doživjela potpun politički neuspjeh. A ipak je u istinu značila potpun preokret – progovorio je narod. I kraj svih kampanja i pritisaka, i kraj onih mnogo gorih poslije sloma hrvatskog proljeća 1971. godine, ništa se više nije moglo vratiti na staro. Gledajući unatrag vidi se: Deklaracija je unatoč svemu potpuno postigla svoju svrhu.

Bilo je vrlo jasno da je svim protivština i destabilizacijama koje su prouzrokovale bahata intervencija beogradske vlade i nesretna nasilnička jezična politika NDH unatoč, hrvatski standardni jezik bio gotova činjenica i da je vršio sve funkcije za koje je bio potreban.

Upravo to je pokrenulo snage koje se nisu mogle s time pomiriti da počnu pripremati udar na u ratu proklamiranu jezičnu politiku jugoslavenske federacije. Bili su to svi oni koji su s raznih idejnih pristupa složno došli do stajališta da jugoslavenska federacija treba savezni jezik, a kao takav nudio se jedino srpski standardni jezik pisan isključivo latinicom. Kraj njega su slovenski i makedonski mogli dobiti samo sasvim podređen položaj lokalnoga značenja, a hrvatskomu književnom jeziku nije kraj srpskoga nikako bilo mesta. Imao se sasvim zapustiti i napustiti, a srpski u zamjenu postati srpskohrvatski. To je značilo da ga svaki Hrvat mora prihvati i doživljavati kao svoj i osjećati se njime valjano predstavljenim.

Novosadski dogovor

Trebalo je dakle hrvatskomu standardnom jeziku oduzeti svaki status i svaki okvir institucionalne zaštite. Krenulo je 1953. *Letopis Matice srpske* poveo je anketu o jezičnom i pravopisnom jedinstvu Srba i Hrvata među videnijim ljudima od pera u oba naroda i onda objavio četrdesetak odgovora. Mnogi su iz iskrenog uvjerenja zastupali potpuno i bezuvjetno jedinstvo, neki dakako i bez uvjerenja hoteci se svijetiti moćnim silama koje su stajale iza ankete. Većina Hrvata nije htjela dati takav odgovor, ali su se kojekako izvijali da se previše ne izlože protiveći se otvoreno težnji moćnih. Meni se je duboko usjekao u pamćenje odgovor Julija Benešića, inače strica moje majke. Bio je vrlo izravan: „Pustite nas na miru!

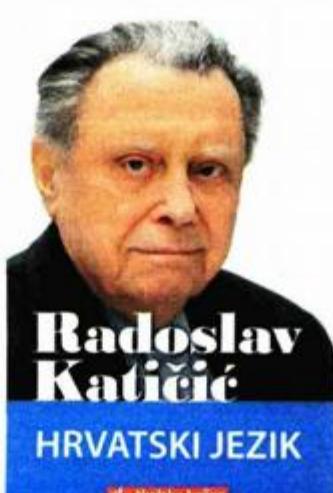
Što nas više budete puštali na miru, to ćemo se oko jezika bolje slagati.“ Jezgrovit, jasan i istinit, taj je hrabar odgovor zapravo kazivao sve. Odjeknuo je u prazno.

Na temelju provedene ankete sazvan je 1954. u Novome Sadu sastanak uglednih jezikoslovaca i književnika iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Crne Gore, i oni su pošto su zasedjali od 8. do 10. prosinca donjeli zaključke poznate kao *Novosadski dogovor*. Po tim je zaključcima književni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan i jedinstven, a pri njegovoj porabi latinsko i cirilsko pismo potpuno ravнопravni, a jednak su ravnopravni ekavski i ijekavski izgovor. U svakoj službenoj porabi valja uvijek isticati oba imena, i srpsko i hrvatsko. Za jedinstven jezik valja dogovoriti i jedinstven pravopis. U velikom rječniku treba prikazati sve leksičko blago toga jedinstvenog jezika. Pri tom poslu valja ujednačiti jezikoslovno nazivlje, a onda u posebnim rječnicima ujednačivati nazivlje ostalih struka.

Veliku i zloslutnu težinu imaju riječi 8. zaključka Novosadskog dogovora: *Treba odlučno stati na put postavljanju umjetnih prepresa prirodnom i normalnom razvitku hrvatskog književnog jezika. Treba spriječiti štetnu pojavu samovoljnog „prevodenja“ tekstova i poslovarstvenih originalnih tekstova pisaca.* Time je oduzeta svaka zaštita hrvatskomu književnom jeziku, zabranjeno je čak i ijekviziranje službenih tekstova koji su dolazili iz Beograda namijenjeni hrvatskim čitateljima. To je pak, u danim okolnostima, značilo kraj hrvatskoga jezika. Donošenje Novosadskoga dogovora i svu atmosferu pritiska oko njega svjesno sam doživio i dobro upamtio. Zakleo sam se tada u sebi da će dok me ima ostati vjeran svojemu hrvatskom jeziku.

Novosadski pravopis – mnogo štete i poneka korist

Od svega zacrtanoga Novosadskim dogovorom ostvaren je samo novi pravopis, koji je izšao 1960., cirilicom u Novome Sadu, latinicom u Zagrebu. Nazvali su ga novosadski pravopis. On je odredio daljnju povijest hrvatskoga pravopisa. Bio je ispregovaran kao razuman kompromis između Belićeve i Broz-Boranićeve pravopisa. Najveći ustupak s pozicijom posljednjega bilo je napuštanje gramatičke i prihvatanje logičke interpunkcije. Kako sam i sam bio kunić na kojem je izведен pokus te promjene, mogu iz punoga uvjerenja posvjedočiti da je to za hrvatski standardni jezik bio samo dobitak, a nikako gubitak.

Gipkija i višeslojnija logička interpunkcija bolje od mehaničke i ukočenje gramatičke omogućuje da se istaćanje naznače slojeviti sintaktički odnosi u rečenici hrvatskoga književnog jezika. U tom pogledu nemamo doista ništa zamjeriti Novosadskomu pravopisu.

Druga presudna diskriminanta, sastavljeno pisaču i rastavljeni pisat ču, ostala je u novosadskom pravopisu dopuštena dubleta. Tu su Hrvati u Hrvatskoj nepogrešivo znali koju će dubletu slobodno odabirati kao što se znalo i to koju dubletu odabire Jugoslavenska armija. Nastala je tako, sve unutar propisa novosadskoga pravopisa, vrlo stabilna i funkcionalna hrvatska pravopisna norma. Ona je i danas naša. Svi danas konkurentni pravopisni priručnici u slijedu su nezine tradicije. Buka koja se povremeno oko toga podiže bez jezikoslovnoga je utemeljenja.

Od predviđenoga su rječnika 1967. izšla prva dva sveska, u Novome Sadu cirilicom i u Zagrebu latinicom. U hrvatskoj je sredini doživio vrlo oštru i glasnu kritiku, najviše zato što je redigiran tako da prikriva razlike između hrvatskoga i srpskog rječnika i ne omogućuje na tom području valjanu orientaciju. Za hrvatskoga proljeća Matica je hrvatska obustavila njegovo izdavanje. Matica srpska dovela je izdavanje srpske verzije do kraja. U to se je vrijeme Matica hrvatska odrekla i Novosadskog dogovora, a hrvatski potpisnici povukli su zbog njegove zloupotrebe svoje potpise.

Posrbljivanje jezika

No poslije Novosadskog dogovora teklo je sve u smislu ujednačavanja hrvatskoga jezika prema srpskom. Polako i postupno nastavljao se i jačao je pritisak prema prihvatanju saveznoga standardnog jezika, srpskog pisana latinicom. Tomu je trebalo poslužiti što su se iz Beograda sada za Hrvatsku preuzimali srpski tekstovi i u njima samo ekavština prebacivala u ijekavštinu i smatralo se da time i Hrvatima postaju svoji. Pokazalo se samo to da takvi tekstovi niti pojekavljeni ne postaju hrvatski. Vlastitost hrvatskog jezika, pa i standardnoga, mnogo je dublja. A na hrvatskom radiju i televiziji sve se više emisija prenosilo ravno iz Beograda, bez ikakvih jezičnih zahvata, sasvim u smislu odredaba Novosadskog dogovora.

Otpor od strane Hrvata, iako previše nemoćan da bude doista djelotvoran, nije se slamao. Čak je postizao i neke uspjehe. Tako se temeljna pretpostavka Novosadskog dogovora da je književni jezik Srba, Crnogoraca i Hrvata jedan i jedinstven pred licem jezične zbilje nije mogla održati u ozbilnjem jezikoslovju. Godine 1965., na Petom kongresu jugoslavenskih slavista u Sarajevu, priznato je da srpskohrvatski standardni jezik ima dvije varijante, istočnu i zapadnu, kako je bilo poželjno govoriti, no znalo se i govorilo da je jedna srpska, a druga hrvatska. Sada se moglo argumentirati da je hrvatska varijanta upravo hrvatski književni jezik. No i kraj toga bilo je teško. Pritisici su rasli, postojalo je nepodnošljivo.

U tom je ozračju sastavljena, zaključena u Upravnom odboru Matice hrvatske (9. 3. 1967) i objavljena *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Pridružila se je većina znanstvenih i kulturnih ustanova

i društava kojih je djelatnost povezana s jezikom u Hrvatskoj, na njih su stajali potpisni svih jezikoslovaca i književnika od imena. U Društvu književnika potpisao ju je i Miroslav Krleža. Bio je to vrlo jasan i čvrst izraz volje jednoga naroda.

Deklaracija upozorila na bit problema

U Deklaraciji se tražilo dvoje: 1. da se ustavnom formulacijom hrvatskomu književnom jeziku izrijekom prizna ravnopravnost sa srpskim, slovenskim i makedonskim kao jednom od četiriju jezika u jugoslavenskoj federaciji i 2. da se savezna tijela obvezuju da savezne zakone i druge akte donose i na hrvatskom književnom jeziku. Tražilo se dakle ono što je 1944. zaključio AVNOJ. Bio je to prilog javnoj raspravi o promjenama u Ustavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije koja se upravo vodila. Tražilo se bezuvjetno punopravni status za hrvatski jezik, a to je bilo upravo ono što se pod svaku cijenu htjelo uskraćivati, sve u očekivanju da će se Hrvati s vremenom odvuknuti od hrvatskoga jezika i onda ga zaboraviti. Nije dakle čudo što je taj savršeno legalan i miroljubiv potez na mjerodavnim mjestima ocijenjen kao agresivan nacionalistički čin.

Netko je očito bio pomislio da su se politički horizonti bili razvedrili. Prevario se. Ili su ga možda navukli na tanak led. Napadaji koji su uslijedili bili su strahoviti. Jasno se pokazalo da se radi o najbitnijem. Kampanja se je zahuktala. Svi pokretači i najistaknutiji potpisnici kažnjeni su. Deklaracija je doživjela potpun politički neuspjeh. A ipak je u istinu značila potpun preokret. Već samo to tko ju je sve potpisao i što je pod teškom vatrom kritike s moćnih strana tek tu i tamo netko povukao svoj potpis, što su ustanove i društva šutke, ali čvrsto ostali iza svojih uprava, davalio joj je težinu kojom je tiho nadglasavala bučne napadaje. Pokazalo se je da se je očitovala vrlo nadmoćna snaga. Progotorio je narod. I kraj svih kampanja i pritisaka, i kraj onih mnogo gorih poslije sloma hrvatskog proljeća 1971. godine, ništa se više nije moglo vratiti na staro. Gledajući unatrag vidi se: Deklaracija je unatoč svemu potpuno postigla svoju svrhu.

(Iz knjige *Hrvatski jezik*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 233. – 237.)

Deklaracija i jezikoslovje

U ovim se razmatranjima razlažu jezikoslovna pitanja koja implicitno postavlja Deklaracija i pokazuje se da ona osporava mladogramatičarske kriterije za određivanje identitetit književnih jezika koji su do danas ostali premoćno utjecajni. Da bi se znalo što je upravo hrvatski književni jezik, potrebno je napustiti dijalekatski monizam koji je do sada nametala njegova teorija i prihvatiti dijalekatski pluralizam u kojem se isti književni jezik različito dijalekatski stilizira sve do dosljedne novoštakavske jekavske stilizacije njegova standardnog oblika.

(...) Lingvistica je, govorilo se, dokazala da su hrvatski i srpski jedan te isti jezik. To se temelji na shvaćanju jezika koje su uveli i dosljedno zastupali jezikoslovci mladogramatičari, neizmjerno zaslužni za jezični znanost kakva se onda bujno razvila. (...)

Po tom shvaćanju jedini su pravi predmet jezikoslovnoga istraživanja autentični narodni govor... Svaki je književni jezik nasuprot tomu, po njihovu shvaćanju, umjetna tvorevina i kao takva zapravo nije dostojan da bude predmet jezikoslovnoga istraživanja. Nije pravi, autentičan jezik. Sukladno s time određivaju se i identitet književnoga jezika. Odatle je proizašlo načelo: koliko dijalekatskih osnovica, toliko književnih jezika – jer svaka dijalekatska osnova određuje svoj književni jezik, u nju je umjetno preoblikovana. Književni jezik tako je u očima mladogramatičara zapravo ta osnovica.

(...) To pak, ako se primjeni na hrvatski, znači: književni jezik sa čakavskom osnovicom i književni jezik s kajkavskom osnovicom, te književni jezik sa štokavskom dijalekatskom osnovicom nužno stoje jedan pored drugoga kao tri bitno različita književna jezika, svako za sebe, jedno drugomu tude. Kako je pak književnom jeziku Hrvata i književnom jeziku Srba dijalekatska osnovica novoštakavska, dakle ista, taj je po tome nužno samo jedan književni jezik, jedan te isti. Ovamo ide, dakako, i književni jezik muslimana Bošnjaka i književni jezik Crnogoraca jer je i tu dijalekatska osnovica novoštakavska...

Pri takvu se gledanju na jezične pojave posve zanemaruje to da književni jezik živi drukčije nego organski narodni govor, da je u književnom jeziku često najvažnije ono čega u organskom narodnom govoru gotovo i nema. Za književni jezik bitan je kulturni i civilizacijski leksik, kulturna frazeologija i odnjegovanja, specijalizirana stilistika. Bitni su, nadalje, uzorci pomno oblikovanih tekstova. Osobito su tu važna vrijednosna obilježja kojima se istaćano i slojevito obilježuju svi elementi jezičnoga izraza.

(...) Temeljna značajka hrvatske jezične situacije jest mnogodijalekatnost i tronarječnost. Kao hrvatsku cjelinu ne određuju je narječja i njihovi dijalekti kao zasebne danosti, nego komunikacijski suodnosi među njima. Ne određuju je, pojednostavljeno rečeno, čakavci, kajkavci i štokavci svaki sami za sebe, nego tako što se sporazumijevaju jedni s drugima. Tek tada imamo hrvatski jezik... Ta dijalekatska interakcija, to suočavanje i priljubljivanje, upravo to je hrvatski jezik. To mu određuje cjelinu. Baš po tome on i jest različit od svakoga drugog jezika. Ni u kojem drugom nema interakcije toga trojega: čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga.

(...) Tu je i odgovor na pitanje što je upravo hrvatski književni jezik za ustavni status i javni položaj kojega se zauzima Deklaracija i za koji su se jako izložili njezini potpisnici. Pokazuju se tako da ona pokreće sasvim temeljno jezikoslovno pitanje, opovrgava kriterije identitetit književnih jezika zasnovane na mladogramatičarskom pozitivizmu... Doista je potrebno da u punoj mjeri postanemo svjesni dalekosežnoga jezikoslovnog pitanja koje implicitno pokreće Deklaracija. Treba uobičajenu jezičnu teoriju izmijeniti u jednoj bitnoj točki, koliko god to i nije lako. I ne možemo se baš svakomu svidjeti time. Bez toga nam, međutim, nema valjana jezikoslovja, bez toga ne možemo stati na visinu dometa koji je dosegnut Deklaracijom. Bez toga ona ostaje nedorečena, a mi pokazujemo da smo ju doduše izborili, ali ju zapravo nismo zasluzili. Ne umijemo znati što je hrvatski jezik.

(Iz izlaganja akademika Katičića na okruglom stolu u Matici hrvatskoj 2007. godine u povodu obilježavanja 40. obljetnice Deklaracije, časopis *Kolo*, broj 1-2., 2009.)

STJEPKO TEŽAK

Dani hrvatskog jezika

Politički osuđena, ali životno potvrđena Deklaracija je zaista međaš dvaju razdoblja. To je bio jasan obračun s licemjernom ravnopravnošću kojom su se verbalno kitili i zaključci novosadskog dogovora

Dani hrvatskoga jezika ove godine (1997. – nap. ur.) moraju obilježiti dvije obljetnice prevaže za hrvatski jezik: stotinu pedeset obljetnicu odluke Hrvatskoga sabora o uvođenju u javni život hrvatskoga kao službenoga jezika i tridesetu obljetnicu *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*.

O spomenjanu Deklaracije ne bi valjalo zaobići ni onu odluku Hrvatskoga sabora iz 1874. za koju se povjesničar, književnik, političar i veliki župan Ivan Kukuljević zauzimao već 1843., žaleći što hrvatski jezik *mi u javnom životu i u poslovnih nigdje ne upotrebljavamo*, što se samo *mi plašljivi Hrvati bojimo našega jezika kao kakvog strašila i služimo radije tudem i tuđoj volji*.

Ugrožen u gradanskom životu njemačkim ili madarskim, a u državničkom poslu latinskim jezikom, jezik Hrvata zaista je bio u nezavidnu položaju. Nakon odluke visokoga državnog tijela mogao se očekivati njegov neometan razvoj, ali su političke silnice idućih stotinu i pedeset godina i te kako ometale njegov naravni tijek. Hrvati su dobrovoljno ili pod prisilom ulijetali u kojekakve za svoj jezik štetne dogovore, nagodbe i sporazume.

I sam je Kukuljević sudjelovao u takvu dogovoru, koji su jezični unitaristi slavili kao znameniti povjesni nadnevak, iako je *bečki književni dogovor* 1850. bio višemanje privatni sastanak sedmorice, dodus, uglednih i stručnih jezikoslovaca i književnika, ali ni od koga službeno imenovanih za donošenje dalekosežnih jezičnih odluka (Hrvati I. Mažuranić, I. Kukuljević, D. Demeter, V. Pacel i S. Pejaković, Srbi V. Karadžić i Đ. Daničić i Slovensac Franc Miklošić).

Po unitaričkome shvaćanju, koje nam se desetljećima nametalo i u školi, Hrvati tek otada imaju standardni jezik, zahvaljujući Srbima Karadžiću i Daničiću (i njihovim hrvatskim sljedbenicima). A toga se književnog dogovora nisu držali ni njegovi hrvatski potpisnici sve do khuenovske ere, dok bi se za Srbe moglo tvrditi da ga potpuno nisu prihvatili ni tada kad su ga na sva usta hvalili.

Istina o hrvatsko-srpskim razlikama, koje proistječu iz tisućgodišnje povijesti hrvatskoga jezika, ipak se nije mogla prikriti, uza sve državne

i nedržavne manipulacije da se dva jezika stope u jedan (centralizirani jezik jugoslavenske vojske, pošta, željeznice i uprave, s Beličevim pravopisom, Gramatičkom terminologijom Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije, 1932.). Zato se u „socijalističkoj“ Jugoslaviji prišlo „demokratskim“ metodama. Na poticaj Matice srpske, ali sredstvima političkoga „priateljskog uvjerenja“ upričen je 1954. *novosadski dogovor*, s deset zaključaka. Njima je u srži teza: da je narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan i jedinstven, s dva izgovora i dva pisma, da su ravnopravne ekavština i jekavština, latinica i cirilica i da treba izraditi zajednički pravopis, terminologiju i rječnik.

Pravopis je izrađen 1960., rječnik djelomice (Matica hrvatska: A do K, 1967., Matica srpska – A do S), a nazivlje nije stiglo na red. Nakon Rankovićeva pada politički su pritisci oslabili, a otpor Novosadskom pravopisu ojačao. Škole su ga morale poštivati, ali se u praksi hrvatskih pisaca nije odlučno potvrdio.

Pojava *Deklaracije* zapravo je značila kraj zajedničkom novosadskom dogovoru i pravopisu, iako se to površnu čitatelju možda ne nameće kao zaključak nakon ove rečenice:

Novosadski dogovor opravданo je deklarirao zajedničku lingvističku osnovu srpskog i hrvatskog književnog jezika ne poričući historijsku, kulturnohistorijsku, nacionalnu i političku istinu o pravu svakoga naroda na vlastiti jezični medij nacionalnog i kulturnog života.

Prvim se dijelom ustanavljuje činjenica koju ne osporavamo: i hrvatski i srpski jezik imaju zajedničku osnovicu – novoštakavštinu. Ali već potpisnici ističu i dva različita izgovora i pisma. Sama pak novoštakavska osnovica razlikuje se ne samo na svojoj rječničkoj nego i fonološkoj (osobito naglasnoj), morfološkoj (futur prvi) i sintaktičkoj (uporaba infinitiva) razini. A da i ne spominjemo povjesne, narječne i kulturne razlike na koje se odnosi drugi dio citirane izjave.

Pristaše jedinstvenoga srpskohrvatsko/hrvatskosrpskog jezika vršnuli su na zahtjev da se u Ustav SFRJ unese ovo:

Savezni zakoni i drugi opći akti saveznih organa objavljuju se u autentičnom tekstu na četiri književna jezika: srpskom, hrvatskom, slovenskom, makedonskom. U službenom saobraćaju organi federacije obvezno se drže načela ravnopravnosti svih jezika naroda Jugoslavije.

Proglas, upućen Saboru SRH, Saveznoj skupštini i cijelokupnoj našoj javnosti, zahtjeva nedvosmislenu formulaciju tih načela i potpunu primjenu u društvenom životu.

To je bio jasan obračun s licemjernom ravnopravnošću kojom se verbalno kite i zaključci novosadskog dogovora, podmuklo ipak usmjereni u sasvim suprotnom, protuhrvatskome smjeru.

Treba naglasiti težinu i mjerodavnost *Deklaracije* nasuprot kulturno-političkoj privatnosti *bečkoga književnog dogovora* i političkom nasilju *novosadskog dogovora*. *Deklaraciju* nije nametnula politička sila ni neslužbeni skup uglednih jezikoslovaca i književnika, nego ju je potpisalo osamnaest kompetentnih ustanova: Matica hrvatska, Društvo književnika Hrvatske, PEN-klub, Hrvatsko filološko društvo, četiri odjela i instituta JAZU, Katedra za hrvatski jezik u Zadru, sedam katedara i instituta Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Staroslavenski institut i Društvo književnih prevodilaca Hrvatske, i sve to u ime više stotina književnika, publista, prevodilaca i znanstvenika s različnih područja.

Politički osuđena, ali životno potvrđena Deklaracija je zaista međaš dvaju razdoblja (S. Babić) i početak razdoblja u kojem se ostvaruje hrvatski standardni jezik na načelima kako su ga shvaćali i ostvarivali najbolji hrvatski književnici i jezikoslovci od Šenoe i Šuleka do Ladana i Brozovića.

(*Školske novine*, rubrika Riječ, br. 10., 18. ožujka 1997.)

valo ime naroda i jezika, može se opravdano pretpostaviti da se u to doba i jezik zvao hrvatski. Jednočlano je, hrvatsko ime jezika, zabilježeno i u ostalim dokumentima iz početnih stoljeća hrvatske pismenosti: u Razvodu istarskome i u Vinodolskome zakonu. Isto je tako bilo i kasnije kad se upotrebljavala jedna od prevedenica *lingua illyrica* (ilirički, slavenoilirički, ilirijanski, ilirski i sl.) jer se to uvijek odnosilo samo na jezik Hrvata u državnoj Trojednici. I sve tako do pod sām kraj 19. stoljeća. Dakle punih devet stoljeća. Drugo, supstancija je tomu jeziku uvijek bila hrvatska trodijalektalna književna stilizacija. Što se iz koje spomenute stilizacije osjećalo svojim, unosilo se u vlastite tekstove. U tome je pogledu hrvatska srednjovjekovna književnost odigrala veliku ulogu. Kasniji su hrvatski književni krugovi i pokreti, odnosno filološke škole, samo potvrđivali izneseno.

Stvar se počela okretati družiće tek u posljednjim desetljećima 19. stoljeća, ponajviše nastojanjima hrvatskih madarona i onih koji su, nakon prevlasti srpske jezične reforme Vuka Stefanovića Karadžića, pronalažili zajedničke crte dvaju jezika. Predložen je i simbol tomu zajedništvu – srpskohrvatski jezik. U prethodnim razdobljima nije ni moglo doći do zajedničkoga nazivnika jer je povijesni razvitak spomenutih dvaju jezika, koji ih kao zasebne povijesti jedini legitimiraju, bio potpuno drugačiji. (...)

Hrvatska je ruta drugačija: njezino je obilježje, kao što već spomenutmo, neprekinuta tronarječna književna stilizacija

bar kroz pet-šest stoljeća. Dok je dakle Hrvatima trodijalektalno izvorište književnoga jezika sa svim normalna pojava, Karadžić se opredjeljuje za jednodijalekatnu ekskluzivnost. Kad se tako promotre stvari, onda postaje jasno da novi naziv jeziku, naoko zgodan, *srpskohrvatski* naime, u normalnim okolnostima ne bi mogao preživjeti iz jednostavnog razloga što ni dotada, pa i otada, nikada nikomu nije bio materinski jezik. (...)

Pa kako se hrvatski jezik odupirao i odupro svemu tome (tj. unitarističkom pritisku sa srpske strane koji se ogledao u dvočlanom nazivu jezika srpskohrvatski/hrvatskosrpski te u nastojanju da se za takv jezik izradi jedinstven pravopis i jedinstven r(j)ečnik, nap. ur.? Neprestanim njegovanjem onoga što je priпадalo samo njemu učvršćujući hrvatsku jezičnu okomicu, onoga što se u bilo kojoj hrvatskoj sredini uvijek prepoznavalo kao svoje pa zato unosilo u vlastite tekstove. A to što pripada samo njemu jest tronarječna čakavsko-kajkavsko-štokavska organska i književna osnovica. Jer, prema dobru tumačenju Radoslava Katičića, zamjenica je ča tek onda čakavizam kad u okviru istoga jezika može stajati u opreci prema nečakavskima *kaj ili što*. Isto je tako s kajkavizmom *kaj* i štokavizmom *što* jer u hrvatskome jeziku mogu imati opreke. Stoga je hrvatski jezik i čakavski i kajkavski i štokavski – i po tome tropletu jest zaseban, unikatan. Kako li nam se u tom sklopu razmišljanja sasvim razumljivim čine postupci hrvatskih pisaca i jezikoslovaca kroz duga stoljeća naše književnojezične povijesti! (...)

Već u rukopisima, neliturgijskim glagoljskim kodeksima, kakav je npr. *Petrilov zbornik* (15. stoljeće), nalazimo mnoge čakavске i kajkavске crte koje svjedoče da se u Hrvata od samoga početka izgrađuje pisani jezik uključivanjem u crkvenoslavensku maticu elemenata vlastitih dijalekata i tako podiže jezik na razinu pravoga književnoga jezika koji može obavljati sve funkcije koje obavlja latinski jezik. Na tako postavljenim temeljima gradili su ostali.

Postaje nam stoga razumljivo da npr. čakavac Marko Mularić, koji piše svoju *Juditu* u »versih harvacki složenu«, ima kajkavizme poput hiža, rusag (mad. orsag), komparativ vekši, superlativ najmanji i dr.; da se Ivan Gundulić, kao i svi pjesnici hrvatskoga baroka, obilato služe starim čakavizmima (kao vazeti mjesto uzeti, pa vazmi, vazam, vazamši, gospoja mjesto gospoda i dr.); da čakavac Senjanin Pavao Vitezović... u svom rukopisu rječniku *Lexicon latino-illyricum*, za latinsko quid navodi sva tri hrvatska ekvivalenta ča, kaj, što, (...) da August Šenoa piše kako hrvatsku štokavštinu „upotpunjavati valja rječmi kajkavskoga i čakavskoga narječja“... da Miroslav Krleža izdaje 1936. godine, o stotoj obljetnici hrvatskoga narodnoga preporoda, svoje kajkavskе Balade Petrice Kerempuha... – sve do Josipa Pupačića koji je u pjesmi *Zemlja* i ja posvećenoj Baščanskoj ploči napisao i ovaj stih:

*Ali gdje su ta obzorja, krošnjo
što vječno šumiš?
Priko ovijeh rijeka, prek bregov,
tam do Dunaja.*

(...) Taj jezik što se prostire od čakavskih i štokavskih ikavice preko dubrovačke jekavice do kajkavskoga narječja, a odatle preko Bosne sve do Slavonije „tam do Dunaja“, prepoznavao je hrvatski narod uvijek kao svoj i želio da baš to bude jezik njegove knjige. I tako već stoljećima. Osjetio je pjesnik ono što čini srž hrvatskoga jezika. Nisu taj jezik mogli slomiti pritisci s različitim strana, ni nekoliko stoljeća osmanlijskoga osvajanja, ni njemačko-mađarska penetracija, ni dva veka Vuka, ni dvije Jugoslavije, pa ni Novosadski dogovor. Jer, jezik se, na sreću, teško može zatrati; žilaviji je, naime, nego što se misli. Zato je zdravo zrno Baščanske ploče, zrno hrvatskih glagoljaša uvijek nalazilo komad plodne zemlje, komad svoje slobode. Iznikla je jedinstvena povijest hrvatske jezične okomice koju takvu nema nijedan drugi jezik na svijetu. A kako književni jezik nastaje i postoji po svojoj povijesti koja ga jedina određuje i legitimira, onda zasebna povijest hrvatskoga jezika govori o samosvojnosti hrvatskoga književnoga jezika. Pokazalo se tako da ono što je upisano u jezik – upisano je u najtvrdi materijal! To vrijedi, dakako, i za hrvatski jezik.

I kad sve to što smo naveli nije bilo dovoljno, onda se na unitarističko nasilje moralno odgovoriti Deklaracijom, Odgovorilo se tada upravo u Matici hrvatskoj gdje je Deklaracija i začeta... Od Deklaracije naovamo počinju se hrvatski jezični tijekovi nezaustavljivo vraćati u vlastita korita prema svojim prirodnim mliništima. (...) Zbog svega navedenoga Deklaracija jest prekretnica u povijesti hrvatskoga književnoga jezika i njegova pravopisa...

(Iz izlaganja na okruglom stolu u Matici hrvatskoj 2007. godine u povodu obilježavanja 40. obljetnice Deklaracije, časopis *Kolo*, broj 1-2., 2009.)

JOSIP PUPAČIĆ

Zemlja i ja

*Zemlja i ja otimamo se jedno drugome
Otimamo se stoljećima preko ovih otoka
Preko ovijeh grobova
Prenatranih mrakom – tako da im popucaše ploče
Tako te prosukljava iz njih
I evo: obzorja tamne
Ali gdje su ta obzorja, krošnjo što vječito šumiš?
Priko ovijeh rijeka, prek bregov, tam do Dunaja
Az opat Držiha pisah se o ledine juže
Az opat Držiha
Az poet
Az človek
Ona hoće da bude zemlja bez svoga kužnoga poroda
Ja hoću da budem ja bez srama što mi je ona mati
Bez grižnje
S kamenom u srcu što ga valjahu puci
Do ove idile
Svečanih žrtvenika
Do ovog ljeta Gospodnjeg 1967
O, gospodine Gospode!
Ona hoće da bude zemlja bez stida pred svojim suncem
Ja hoću da budem ja bez krivnje pred svojim sucem
Se rekoh ja
Ja opat Držiha
Ja poet
Ja človek
I vidih nebo novo i zemlju novu
Zemlja hoće da bude zemlja
Ja hoću da budem čovjek
Ona hoće da bude
I ja hoću da budem
I uzburkalo se more
Valovi rigahu pjene
I az opat grešni otplovlijen bih
Ni na nebu ni na zemlji
I ja opat Držiha gledah zemlju
I ja opat Držiha promatran bih
Zemlja promatra mene
Promatram i ja zemlju
Jesi li ti čovjek pita zemlja mene
Jesi li ti zemlja pitam i ja zemlju
Oko mog srca kruži jedan svijetli satelit
Jedna srušna zvjezda rođena iz moje krvi
Oko mog uma kruži jedan tih i vječni svemir
Tih
Vječni
Svemir
Svemir, zemljo
(Godine svjetla, godine!)
A što si ti, zemljo
Az opat Držiha pitam zemlju
Az opat Držiha, az poet, az človek*

MILAN MOGUŠ
Značenje Deklaracije u povijesti hrvatskoga jezika
Od Deklaracije naovamo počinju se hrvatski jezični tijekovi nezaustavljivo vraćati u vlastita korita prema svojim prirodnim mliništima. Stoga je Deklaracija istinska prekretnica u povijesti hrvatskoga književnoga jezika i njegova pravopisa

(...) Tek prisjećanja radi dopustite mi da navedem samo nekoliko činjenica iz riznice hrvatskoga jezičnoga povijesnoga nazivlja. Prvo, od Baščanske ploče vremenski doslovno. Tamo je naime uklesan oblik hrvatski uz ime kralja Zvonimira. Budući da se tada i kasnije poistovjećí-

MARKO SAMARDŽIJA

Nakon pola stoljeća

Matica hrvatska od svoga je osnutka kontinuirano skribila za hrvatski jezik, stoga nije nimalo slučajno da je upravo Matica povela institucionalni otpor u obrani hrvatskoga jezika

Iako je Matica hrvatska od svoga osnutka (god. 1842. kao Matica ilirska) i rječnika uz Gundulićev *Osman* („Osmana Gundulićeva riečnik”), koji je znalački odabrala za svoj *editio princeps* (Zagreb, 1844.), kontinuirano skribila za hrvatski jezik, nakon Drugoga svjetskog rata, tečajem društvenoga i političkog razvoja, upravo je ona postala ustanovom koja je bila vrlo snažno izravno uključena u sva aktualna zbivanja oko hrvatskoga jezika i pravopisa; od ideje da se izradi zajednički rječnik (u proljeće 1954.), preko Novosadskoga dogovora i zajedničkoga pravopisa do (nedočete) izrade zajedničkoga rječnika. Nije dakle slučajno što je Ljudovit Jonske, i sâm djelatno zauzet u Matici hrvatskoj, na kraju jednoga od svojih brojnih polemičkih članaka (onoga s crnogorskim Srbinom Đordem Rašovićem) upravo Maticu stavio na prvo mjesto u svom pozivu na institucionalni otpor u obrani hrvatskoga jezika: „Ali s obzirom na to što su naši unitaristi tako uporni te neprestano ponavljaju i nameću svoje slatke, ali štetne teze, [...] mislim da je došlo vrijeme da brigu o pravilnom razvijanju književnog jezika kod nas i u javnosti preuzme Matica hrvatska, Hrvatsko filološko društvo, Institut za jezik JAZU, Društvo književnika Hrvatske. Meni je, kao što rekoh, već dojadilo i dosadilo da ja to nosim na svojim plećima i da već toliko puta budem izvrgavan uvredama, javnim i zakulisnim, premda ih svojim savjesnim i nesebičnim radom nisam zaslžio.“ („Telegram”, VII., br. 309./1. travnja 1966./, str. 2. Iстичане autorovo!)

Upravo u kontekstu ustavnih promjena (riječ je o ustavnim promjenama i amandmanima na Ustav SFRJ-a iz 1963. Nap. ur.), svjestan nakupljenih problema u vezi s hrvatskim jezikom, tadanji se Upravni odbor Matice hrvatske, posve logično, odlučio za *legalan institucionalni otpor* takvomu stanju odlučivši 3. ožujka 1967. da se, kako piše na pozivu za nj, „održi skup eksperata za probleme hrvatskoga književnog jezika na kom će se raspraviti o stavu što ga treba danas pred javnosti zauzeti“. A upravo taj skup, održan 9. ožujka 1967., odlučio je da Matičino stajalište o hrvatskome jeziku artikulira posebna komisija (u kojoj su sigurno bili Miroslav Brandt, Tomislav Ladan, Radoslav Katičić i Slavko Pavešić, a čini se i Vlatko Pavletić). U sljedeća tri dana, od 10. do 12. ožujka, ta je radna skupina sastavila dokument koji je nazvan *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, uputila ga na prihvatanje Upravnom odboru Matice hrvatske i tekst dotjerala prema iznenadnim primjedbama. Nakon toga tekst je Deklaracije umnožen i od 13. do 15. ožujka 1967. upućen ustanovama (zapravo: ustanovama, udružama i kroatističkim katedram) na prihvatanje i potpisivanje, a plenum Društva književnika Hrvatske prihvatio ga je u srijedu 15. ožujka 1967. poslije podneva.

Prema svjedočenju Slavka Mihalića, tada tajnika Društva književnika Hrvatske i zamjenika glavnog urednika „Telegrama“, sljedeća dvadeset i četiri sata trajalo je ubrzano, upravo grozničavo nastojanje da Deklaracija bude objavljena. Konačno, prije pola stoljeća, *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* objavljena je na naslovniči 359. broja „Telegrama“, jugoslavenskih novina za društvena i kulturna pitanja“. Kao i drugi, i taj je broj, koji nosi nadnevak 17. ožujka 1967., u Zagrebu raspaćan nakon izlaska iz tiska, tj. večer prije, u četvrtak 16. ožujka.

Od četvrtka poslijepodne do subote poslijepodne, u tih četrdesetak sati, daleko od očiju javnosti, partijski su čelnici i provjereni kadrovi, očito zatečeni činom objavljuvanja Deklaracije, koji ipak nisu uspjeli sprječiti, odlučivali o tom što i kako da lje. Prvi rezultat tih zakulisnih nastojanja i dogovora vidljiv je u nedjeljnom izdanju „Vjesnika“ od 19. ožujka 1967., u kom je cijela 5. stranica, osim jedne fotografije iz arhitekture, posvećena jezičnomu pitanju. Ponovno je objavljena Deklaracija i uz nju još tri priloga u vezi s novosadskim sastankom: „Zaključci Novosadskog dogovora“, „Uvodna riječ Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika“ i „Naknadni potpisnici Novosadskog dogovora“. Glavni je međutim prilog nepotpisani komentar pod naslovom „Politika, a ne lingvistika“ (koji se prenosi i u ovoj knjizi i

koji je prenijelo nekoliko glasila) iz kojega se relativno dobro razaznaje glavni pravac buduće „političke akcije“. (Nema dvojbe da je tu akciju ubrzala vijest kako je u Beogradu skupina književnika članova Udruženja književnika Srbije, kao odgovor na Deklaraciju, sastavila *Predlog za razmišljanje*.)

Tako je započela politička akcija, koja je s dobrim razlozima nazvana hajkom, protiv Deklaracije, njezinih inicijatora, autora i potpisnika, ali i protiv nacionalizma u jeziku i oko njega i ustanova koje su „prozivane“ i osumnjičene kao žarišta nacionalizma. Do 20. travnja 1967. i zaključaka donesenih na VII. plenumu CK SK Hrvatske nema ni jednoga dana u hrvatskim glasilima, ali i u glasilima „bratskih republika“ bez vijesti o jednodušnim osudama Deklaracije (kadšto zajedno s njom i *Predloga za razmišljanje* kao njezina „šovinističkog pandana“); od opširne trodijelne i trodnevne „analize“ korijena nacionalizma dr. Miloša Žanka, tada potpredsjednika Sabora SR Hrvatske, koju su iz „Vjesnika“ promptno preuzimala druga glasila, preko zasjedanja i osuda društvenih i političkih tijela: 20. ožujka Gradske komite SK Zagreba, 21. ožujka Izvršni komitet CK SK Hrvatske i IK CK SK Srbije, 22. ožujka Glavni odbor SSRN Hrvatske i Izvršni odbor SSRN Srbije itd. U tom svojevrsnom danas teško razumljivu natjecanju u osudama izredali su se partijski aktivci, osnovne organizacije SK, sveučilišni, gradski i izvršni komiteti, a nakraju i centralni komiteti koji su na svojim izvanrednim i proširenim sjednicama i plenumima, nerijetko „izvan i prije predviđenoga dnevnog reda“ osuđivali i odbacivali Deklaraciju. Novine su danima donosile prosvjedna pisma stvarnih i nepostojećih čitatelja, brzojave tvorničkih komiteta SK i osude sa spontanim zborova klasno svjesnih i za jezična pitanja nesumnjivo iskreno zainteresiranih radnika.

U tom ideoškom verbalnom florilegiju komunističkoga novogovora moglo se pročitati da je Deklaracija „demonstrativni politički čin“, „pamfletski tempiran dokument“, „zloupotreba demokracije“, „pokušaj zloupotrebe jezičnih pitanja“, „povreda samoupravljanja“, „plod fatalne političke nebuđnosti“, „baza na kojoj se infiltriraju i tudi elementi“, „poigravanje nacionalnim osjećajima“, „politički eksces koji šteti hrvatskom narodu“, „uvreda za hrvatsku inteligenciju“, „pokušaj da se dovede u pitanje bratstvo i jedinstvo naših naroda“, „šteten politički akt“, „akt političkog slijepila“, „nacionalistički ispad“, „napad reakcije“, „politika, a ne lingvistika“, „neprijateljski gest prema sadašnjoj fazi naše revolucije“, „politički delikt“, „gruba politička diverzija“, „varka, teška varka za hrvatski narod“, „smisljeni uda-

rac političke reakcije“, „desant na slobodni teritorij“ itd. itsl.

Naravno da su i ustavne komisije, kako ona Savezne skupštine tako i ona Sabora SR Hrvatske, kojima je Deklaracija upućena kao ustavni amandman, odbile raspravljati o u njoj iznesenim prijedlozima koji tako nisu ni mogli postati kojim od prvih šest amandmana na Ustav SFRJ, usvojenih 18. travnja 1967. (Dруги „set“ amandmana, od VII. do XIX., usvojen je 26. prosinca 1968., a treći, od XX. do XLII. amandmana, 30. lipnja 1971.)

Matica hrvatska, prokazana kao *locum tenebrosus* hrvatskoga nacionalizma, doživjela je distanciranje i osudu i nekih od 21 vlastitog ogranka (Dubrovnik, Gospić, Karlovac, Osijek, Rijeka, Sisak, Šibenik...), da bi uskoro, nakon što su 11. travnja 1967. odstupili Glavni i Upravni odbor, prošla kroz prvo teško razdoblje nakon 1945. godine.

(Iz uredničkoga pogovora knjizi uz 50. obljetnicu Deklaracije koja uskoro izlazi iz tiska u izdanju Matice hrvatske)